

Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 7 (kuditi—luna), 8 (luna—mъrcati, Doplnky k bibliografickému aparátu II).
Hlavní redaktor Adolf Erhart. — Academia, nakladatelství
Akademie věd České republiky, Praha 1997, 1998.

Zamišljeno je da *Etymologický slovník jazyka staroslověnského (ESJSS)* bude objavljen u četrnaest svezaka po 64 stranice, i on izlazi od 1989. godine, po svezak svakih godinu ili dvije. To je visokokvalitetan etimološki rječnik, no kako je njegova svrha upravo etimologija, u njemu se ne daju i drugi podaci — nema citata iz tekstova, kao što ih ima npr. u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* Staroslavenskoga instituta iz Zagreba.

Etimološki je članak u *ESJSS* takoreći uobičajene strukture, ili strukture bliske uobičajenoj. — Iza gesla dolazi značenje (na češkom i njemačkom). Ako se radi o rjeđoj riječi ili ako se pojavljuje kakva posebnost (drugačiji oblik, drugačije značenje), napominje se u kojem je tekstu tako. Izvedenice se daju u istoj natuknici (sa značenjem samo na češkom). Kao gesla budu i imena (npr. *Лѣчь* 'Poljak; Poljska', *Morava* 'Moravska').

Etimološki je dio bogat. Prvo se daje pregled etimologija (ako ih ima više), a zatim se detaljno objašnjava svaka od njih; dodaju se i napomene o etimologijama za koje autor natuknice smatra da su manje vjerojatne.

Npr., za stsl. *лѣвь* 'lijev(i)' daju se dvije: da je psl. **lěvъ* od ie. **lēi-* 'savijati' i od *(s)*leHi-u-* 'slab'; zatim se u detaljnijim dijelovima daju usporednice iz drugih jezika i sva potrebna objašnjenja.

Osim praslavenske rekonstrukcije, daju se i odrazi iz drugih slavenskih jezika. — Tu bi se možda moglo pripomenuti da bi bilo zanimljivo dati bolje hrvatske primjere (i šire, hrvatsko-srpske ili središnjejuznoslavenske). Primjere, stoji da je odraz psl. **lъgъkъ* hš. *lāk*, ali kao što je za više inih slavenskih jezika dan i stariji oblik, koji je etimološki važan, tako se moglo i za taj slučaj dati *lāgak*, *lāhak* (npr. s kakvom oznakom da se radi o starijem obliku), koji su uostalom spomenuti i u moskovskom praslavenskom rječniku (tamo su preuzeti iz rječnika srpske akademije), ali se eto u Skokovu ne spominju izravno: rečeno je da je dočeto *k* poteklo od *gk* > *hk* (u mojem malom etimološkom rječniku rečeno je malo nespretno da je »[r]jeđe *lāgak*«, i dodan je Križanićev oblik, iz XVII.st., *legok*; činjenica pak jest da oblik *lahka muljojim zemlja* postoji i danas, zapravo kao frazem).

Za naslijeđene riječi (praslavenske naslijeđene od indoevropskoga) daje se detaljan pregled podataka po drugim indoevropskim jezicima (ponekad također i s današnjima, npr. uz *mati* spominje se i starovisokonjemačka *muoter* i

današnja njemačka *Mutter*, ali uz staroenglesku *mōdor* nema današnje engleske *mother*; u tom je skupu dan i podatak iz jednoga od ostatačnih jezika, *Rest-sprache*, iz frigijskoga: *matar*).

Tu i tamo može se što i dopuniti.

Za riječ *lysto* 'bércé; Unterschenkel', psl. **lystv*, dan je velik pregled etimologija. U međuvremenu je dan i prijedlog da se u psl. **lyd-/*lyt-* nalazi ie. **lū-*, od **leu-* 'odrezati, razdijeliti, odvojiti' (više u A. Gluhak, O psl. **lyd-/*lyt-* 'nožni list', *Filologija* 24–25, 1995, 145–150).

Dobro su obrađene posuđenice, npr. *marṽv* 'ožujak' iz srednjogrčkoga *Mártis*, *Mártēs*, *Mártios*, što je iz lat. *Martius*; dalje slijedi detaljnije objašnjenje fonetskih odnosa (pa se spominje npr. i to da je oblik *marčv* kroatizam, a hrvatski oblik da nastavlja dalmatoromansku oblik **marč(i)-*, s latinskim *-ti-*). Ili, za hrvatskoglagoljsko *matutinja* veli se da je iz latinskoga pridjeva *mātūtīnus* (za što se daje i podatak da je to povezano s imenom starorimske boginje (*Mater*) *Matuta*). — Gdje je to zanimljivo, daju se i podaci o današnjim riječima po slavenskim jezicima, pa se npr. uz riječ *mathematikv* 'astrolog' (što je iz grč. *mathēmatikós*, zapravo iz srednjogrčkoga — ponekad se ne obraća pažnja na takve slučajeve) napominje da je u današnje slavenske jezike odgovarajuća riječ došla kao evropeizam, i to raznim putevima.

Nije loše rješenje da se riječi koje su izvor posuđenice protumače i dalje. Tako za riječ *manvna* ne staje se na (sr)grč. *mánna* (spominje se i lat. *manna* (iz grč.), što je izvor za odgovarajuće riječi u nekim slavenskim jezicima), nego se veli da je ta biblijska riječ hebrejskoga porijekla (daju se hebr. *mān*, aramej. *mannā*) i da se u Bibliji tumači kao hebr. *man hū* 'što je to?', što je tamo možda pučka etimologija. Tu je i zanimljiv kulturni podatak, da bi biblijska mana (*Izl* 16) bila od biljke roda *Alhagi* (porodice *Leguminosae*, mahunarki) nego od tamarisa *Tamarix gallica* ili *Tamarix mannifera*, no poslije se naziv prenio i na druge jestive biljke.

No za riječ *misa* 'mše; Messe' nema ništa više podataka osim toga da je to mlada posuđenica iz lat. *missa*, no upućuje se na *mvša*, gdje bi se sigurno morali naći drugi podaci.

Tako se i za riječ **milotii* 'plášt (z hrubé ovčí kúže); Mantel (von grober Schaffell)' veli da je posuđenica iz srgč. *mēlōtē*, što je izvedeno od grč. *mēlon* 'ovca, koza', pa se za tu grčku riječ daje i nekoliko usporednica iz drugih indoevropskih jezika, za manje domaće blago.

Jedna zanimljiva značajka *ESJSS* jest to da se u nekima od članaka kojih bi se to moglo ticati daju podaci i o dubljim etimologijama — onima dubljima od indoevropske. Za to je očito zaslužan Václav Blažek, koji je i inače dao velike prodore u nostratičkoj etimologiji i u drugim dubokoetimološkim istraživanjima (takve se etimologije pojavljuju i u onim člancima rječnika kojima on nije autor). Takvo se etimologiziranje ne može zanemarivati, jer ono može potvrđivati etimologiju indoevropske razine ili ju dopunjavati, pa i popravljati. U

ESJSS to možda ne dolazi toliko do izražaja, jer radi se o rječniku dosta ograničena broja riječi, no takvo što ne treba ne vidjeti. Evo samo nekoliko primjera.

Za riječ *mal* ističe se da joj je etimologija nejasna, i počinje se s vezama s germanskim (got. *smals*, stvnj. *smal*), grčkim (*mēlon* ‘ovca, koza, sitna stoka’), keltskim (stir. *míl* ‘(sitna) životinja, stoka’) itd. Daje se još podosta drugih etimologija, s komentarima (npr. da nije isključena veza psl. **malъ* i ie. **melH-* ‘mljeti, trti’). Kao posljednje u nizu dano je uspoređenje izvanindoevropskom građom: u altajskom postoje upravo značenja ‘malen’ (mong.: monguor. *mulā*, tungsiang *meila* ‘malen’; turkij. **bal-ä* ‘dijete’: tatar. *bala*, *bälä* ‘malen’); ako se radi o srodnim riječima (a ne o slučajnoj podudarnosti), to bi bila odlična dopuna.

U članku i riječi *mešo*, *morje* samo se spominju moguće izvanindoevropske usporednice (ne daju se primjeri) pa se upućuje na odgovarajuću literaturu. Takvih članaka ima još.

Za riječ *mžъ*, tj. za psl. **mžъ* i ie. **man-/mon-*, nostratička etimologija (samo se upućuje na literaturu) potvrđuje etimologiju da se radi o ie. **man-/mon-* ‘čovjek’ (ne spominje se nostratička rekonstrukcija **mānA* ‘muškarac, mužjak’; ta pak ima i dublje, izvannostratičke usporednice – sinokavkaske, amerindijanske), a staro, često ponavljano povezivanje s ie. **men-* ‘mniti, nasliti’ (koje pak je od nostr. **manu* ‘misliti’) time gubi na snazi (a tu je još i značenje **men-* ‘govoriti’, pa bi po tome **mon-* bio ‘homo loquens’, ‘čovjek govoreći’, a ne ‘čovjek misleći’); naravno, moguća su i razna ukrštanja.

U članku *měna* ‘mijena’ spominje se usporedba s uralskim riječima (fin. *myy-* ‘prodavati’), s indouralskom rekonstrukcijom **miye* ‘dati’ B. Collindera.

Ukazuje se i na drevne migracijske riječi, kakva je npr. *medъ*.

No u svakom slučaju, to je rječnik koji će svakomu stručnjaku – i onomu za staroslavenski i onomu za slavensku i indoevropsku etimologiju – biti od velike koristi.

Alemko Gluhak